

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення понять “компетентність” і “професійна компетентність”; проаналізовано теоретичні аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, професійна підготовка.

У добу реформування нашої держави, становлення нових соціально-економічних основ її розвитку стає актуальним завдання побудови нових відносин між суспільством та особистістю. Пошук оптимальних шляхів для забезпечення сприятливих умов соціалізації особистості та її соціальний захист стають першочерговими завданнями компетентних фахівців соціальної та освітньої сфер.

У зв'язку з цим постає питання про обов'язкову зміну системи навчання в Україні, впровадження освітньо-європейських стандартів на засадах компетентнісного підходу, підвищуючи вимоги до рівня професійної підготовки кваліфікованих кадрів. До таких фахівців належать соціальні педагоги, професійна компетентність яких забезпечить інноваційний розвиток освітньої галузі, система якої перебуває в процесі перетворення. В умовах сьогодення від соціального педагога вимагається не тільки виконання його посадових обов'язків, а й застосування креативних ідей, нетрадиційних рішень, реалізації інноваційних проєктів, здатності ефективно вирішувати науково-дослідницькі, організаційні та практичні завдання.

Особливого значення для освітян Запорізького регіону, згідно з наказом МОН України про проведення науково-педагогічного експерименту “Розвиток інклюзивного освітнього середовища в Запорізькій області” від 15.07.2016 р. № 836, набуває проблема формування професійної компетентності соціального педагога, який працює в умовах інклюзивного простору.

За таких умов актуальним питанням для системи вищої педагогічної освіти є акумуляція традицій та сучасних надбань науки й практики щодо запровадження та зміни змісту професійної підготовки таких фахівців, які б досконало володіли прийомами та технологіями професійної діяльності – як в умовах традиційної, так і інноваційної освіти, що забезпечить формування професійної компетентності соціального педагога.

З огляду на вищезазначене є потреба в розкритті теоретичних основ професійної компетентності соціального педагога з урахуванням сучасних

вимог суспільства, які визначають інституційний прогрес у сфері підготовки конкурентоспроможних фахівців на ринку освітніх послуг.

Мета статті – здійснити аналіз теоретичних підходів щодо сутності професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів у процесі їх підготовки до професійної діяльності.

На підставі теоретико-методологічного та емпіричного аналізу здобутків у формуванні професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів визначено, що проблему системи їх підготовки в аспекті компетентнісного підходу активно досліджують сучасні науковці.

З початку ХХІ ст. у всьому світі вимоги до результату загальної та особливо вищої професійної освіти формулюють винятково в категорії компетенції/компетентності. Формування та розвиток ключових компетенцій особистості – суть нової парадигми освіти. Зміст праць більшості дослідників цієї проблеми (Дж. Равен [13], В. Серіков [14], А. Хуторський [16], В. Шадриков [17] та ін.) дає змогу зафіксувати основні компоненти нової парадигми. Так, у визначенні результату освіти акценти роблять на:

- не тільки самих знаннях, а й на практиці застосування набутих знань (не тільки “ЩО”, але й “ЯК”), виробленні операціональних, технологічних складових;
- складній, інтегративній (когнітивно-емоційній, ціннісно-мотиваційній, регулятивній) природі результату освіти;
- формуванні особистісних якостей як складного новотвору особистості.

Питання організації навчання у вищій школі на засадах компетентнісного підходу розглядали деякі українські та зарубіжні науковці: В. Веденський, С. Демченко, І. Зимня, В. Єгорова, Г. Єльнікова, М. Кокор, О. Пометун, В. Саюк, В. Сластьонин та ін. У працях науковців визначено сутність компетентнісного підходу та фахової компетентності педагога. Проте в психолого-педагогічній літературі недостатньо приділяють увагу висвітленню сутності професійної компетентності спеціаліста з соціальної педагогіки.

Дослідники В. Кальнев і С. Шишов трактують компетентність як здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань. Вона передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань [18].

Ключовою категорією компетентнісного підходу є поняття “компетентність”, яке інтерпретують по-різному в науково-педагогічній літературі. Більшість дослідників розмежовують ці поняття. Зокрема, науковець М. Головань зазначає, що поняття “компетентність”:

- ширше за поняття “знання”, “вміння”, “навички”; воно містить їх у собі, але, на відміну від функціональної грамотності, дає змогу вирішувати цілий комплекс завдань;
- на відміну від навички, є усвідомленим;

– на відміну від уміння, є здатним до перенесення, удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими знаннями, вміннями, навичками;

– через усвідомлення загальних основ діяльності зростає компетентність;

– на відміну від знання, існує у формі діяльності (реальної чимисленневої), а не інформації про неї [4].

Узагальнюючи підходи науковців до поняття “компетентність”, Н. Волкова та В. Полторак зазначають, що компетентність – складне й багатогранне явище, яке характеризує здатність людини застосовувати знання та вміння в різноманітних соціальних, професійних ситуаціях, кваліфіковано виконувати певну діяльність, зокрема професійну [3].

Варто зазначити, що в психолого-педагогічній літературі термін “компетентність” зустрічається в контексті досліджень поняття професійної компетенції в галузі педагогічної діяльності (Т. Браже, С. Вершловській, Н. Гришина, Н. Карнаух, М. Крупина, В. Кричевський, Л. Мітіна, Н. Попова та ін.).

Аналіз наукових ідей українських педагогів-дослідників В. Крижка, Є. Павлютенкова та В. Семиченко свідчить, що вони вкладають глибинну суть у поняття професійної компетентності. По-перше, вони вважають її результатом професійної підготовки в системі безперервної освіти; по-друге – результатом методичної роботи в навчальному закладі; по-третє – високим рівнем професійної майстерності [5].

На думку О. Вознюка та О. Дубасенюк, “професійна компетентність – це можливість фахівців проводити свою професійну діяльність на підставі здобутих професійних компетенцій, які дають можливість для вдосконалення робочого потенціалу фахівця, його професійної самореалізації, самовдосконалення та саморозвитку” [2].

В. Сластьонін поряд з професійною компетентністю виділяє особистісну. Під професійною компетентністю автор розуміє єдність теоретичної та практичної готовності спеціаліста до здійснення педагогічної діяльності й характеризує її як професіоналізм, а особистісна компетентність, у свою чергу, зумовлює можливість реалізації його професійної готовності у відповідних соціальних діях, при цьому виявляючи наявність або відсутність успішності його дій. Особистісна компетенція дає змогу співвіднести соціальний норматив, суспільно-групові традиції та особистісні установки з рівнем його домагань [12].

Структуру професійної компетентності соціального педагога визначено не лише професійними базовими знаннями та вміннями, а й ціннісними орієнтаціями, мотивами його діяльності, розумінням себе та довкілля, стилем відносин із людьми, з якими він працює, його загальною культурою, здатністю до розвитку свого творчого потенціалу [1].

Варто також зауважити, що методологічні й теоретичні аспекти розвитку професійної компетентності відображено в працях К. Вазіної, Р. Вайноли, В. Докучаєвої, Е. Зеєра, Н. Краснової, Н. Ларіонової, С. Хар-

ченка та ін. Так, наприклад, серед видів професійної компетенції спеціаліста А. Маркова виокремлює такі її види:

- спеціальну компетентність (володіння власною професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здібність уміти проектувати свій подальший професійний розвиток);
- соціальну компетентність (володіння спільною професійною діяльністю, співробітництвом, прийомами спілкування, доречними в цій професії; соціальна відповідальність за результати своєї праці);
- особистісну компетентність (володіння прийомами особистісного самовираження, саморозвитку та самовизначення; засобами протистояння професіональним деформаціям особистості – професійним ризикам);
- індивідуальну компетентність (володіння прийомами самореалізації та розвитку індивідуальності в межах професії, готовність до професійного зростання, індивідуального самозбереження; непадвладність професійному старінню – застою, вміння раціонально організувати свою працю) [9].

А. Белкін і В. Нестеров виділяють декілька ключових компетенцій, які є складовими професійно-педагогічної компетентності, а саме:

- когнітивну (професійно-педагогічна ерудиція);
- психологічну (емоційна культура та психологічна проникливість);
- комунікативну (культура спілкування та педагогічний такт);
- риторичну (професійна культура мови);
- професійно-технічну;
- професійно-інформаційну (моніторингова культура) [10].

Аналіз різних підходів до сутнісного наповнення поняття “професійна компетентність” дає можливість стверджувати, що професійна компетентність виявляється в готовності та здатності людини здійснювати професійну діяльність на основі здобутих знань, умінь, навичок і професійно-особистісних якостей.

Таким чином, можна визначити професійну компетентність майбутнього соціального педагога як складну інтегративну якість особистості, що включає володіння ним професійними знаннями й уміннями, готовність і здатність реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо), прийомами й технологіями професійної діяльності. Треба звернути увагу на те, що в період підготовки фахівців у галузі соціальної педагогіки важливу роль відіграє формування психологічної готовності до професійної діяльності, набуття особливої якості – чуйного, психолого-педагогічного контакту з дітьми, молоддю та іншими категоріями соціальних груп.

Зазначимо, що концепція соціальної роботи є новаторською для України, так само як і професія соціального працівника. Тому проблема підготовки фахівців цього профілю потребує інноваційного підходу до організації навчання студентів у вищих навчальних закладах. На думку Н. Кривоконь, головним у технології підготовки соціальних працівників є принцип діяльнісного підходу до розуміння професії, суть якого полягає в

першочерговій орієнтації навчання на оволодіння вміннями та навичками практичної діяльності в соціальних службах [8].

А. Капська зазначає, що компетентність найчастіше співвідноситься з конкретним видом діяльності, що дає змогу говорити щодо соціального педагога про спеціальну компетентність (володіння індивідуальною та груповою професійною діяльністю, співробітництвом); про особистісну компетентність (володіння прийомами особистісної самореалізації, протистоянням професійним деформаціям) [15].

Зазначимо, що до структури професійної компетентності соціального педагога більшість сучасних науковців зараховують такі компоненти:

1. Когнітивний компонент: законодавчо-нормативні знання; загальнотеоретичні знання (педагогіка, психологія, основи медичних знань, економіка, соціологія, правознавство, філософія); методологічні знання (дидактика, методика виховання, методика навчання дітей та дорослих, технології та методика аналізу й контролю, технологія планування діяльності, знання щодо закономірностей розвитку колективу, методика наукових досліджень).

2. Операційний компонент: діагностичні вміння (аналіз, діагностика, моніторинг); прогностичні вміння (прогнозування, визначення стратегічних цілей); організаційні вміння (координація роботи з різними соціальними інститутами та представниками споріднених професій: організація взаємодії із зовнішнім середовищем, батьками, громадськістю, державно-громадським управлінням; самоврядування); оціночні вміння (оцінювання результатів власної діяльності, роботи учнів, педагогічного колективу, діяльності окремих структурних підрозділів); інформаційна компетентність (уміння працювати з інформацією та інформаційними потоками, які є базою для формування й розвитку інших типів інформаційних умінь; володіння інформаційними технологіями обробки та представлення інформації; здібності, які дають можливість застосовувати експертні та технологічні вміння для забезпечення соціально-педагогічної діяльності).

3. Особистісний компонент: самоактуалізація (знання особистих властивостей, адекватність самооцінки); здатність до впливу на інших; сформованість особистої Я-концепції на засадах загальнолюдських цінностей, моральність, громадянська позиція; критичність мислення, здатність до аналізу, синтезу, узагальнення; мотивація досягнення успіху, соціально спрямована орієнтація особистості; сформованість досвіду емоційно-ціннісних відносин, особистісних ставлень і орієнтацій; комунікативна культура, здатність до аргументованого дискутування, сформованість комунікативних навичок (установлення контакту, комунікативна ініціатива, культура мовлення); креативність, здатність до творчої діяльності, інноваційної діяльності, науково-дослідницької роботи.

Тому перед викладачами вищого навчального закладу постають завдання: формувати в майбутніх соціальних педагогів цього профілю соціологічне мислення, забезпечувати їх фундаментальною теоретичною та широкою методичною підготовкою з різних напрямів соціальної допомоги, проводити спеціальну підготовку до виконання ними професійних функ-

цій. А це стимулює використання інноваційних педагогічних технологій у підготовці фахівця, які забезпечать високий рівень його професійної компетентності та використання ним свого професійного потенціалу в мінливих умовах педагогічної діяльності, самостійно засвоювати нові знання та приймати рішення, нести відповідальність за їх результати в непередбачуваних ситуаціях.

Основою професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів є освітньо-кваліфікаційна характеристика спеціаліста з цього напрямку, яка узагальнює кваліфікаційні вимоги до змісту освіти й використовується для:

- визначення первинних посад випускників вищої школи;
- визначення потреб у фахівцях відповідної спеціальності та освітньо-кваліфікаційного рівня;
- розробки й коригування освітньо-професійної програми підготовки спеціалістів;
- професійної орієнтації здобувачів фаху;
- державної акредитації навчального закладу [11].

Згідно з кваліфікаційними вимогами соціально-педагогічної освіти в системі роботи ВНЗ, напрацьовано певні здобутки:

1. Вперше в Україні здійснено розробку та затверджено державний галузевий стандарт спеціальності “Соціальна педагогіка” та “Соціальна робота” (для освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр”).

2. На основі державних галузевих стандартів спеціальностей “Соціальна педагогіка” та “Соціальна робота” розроблено комплекс модульних програм для забезпечення освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр” та “магістр” за вимогами кредитно-модульної системи.

3. Згідно з державними галузевими стандартами підготовки фахівців із соціальної педагогіки та соціальної роботи, загалом, наявне методичне забезпечення спеціальностей “Соціальна педагогіка” та “Соціальна робота” на засадах кредитно-модульної системи.

4. В Україні функціонують авторські школи соціальної роботи й соціальної педагогіки проф. А. Капської (м. Київ), проф. І. Мигович (м. Ужгород), проф. С. Харченко (м. Луганськ), проф. Л. Мішик (м. Запоріжжя) та ін., які розглядають і досліджують широке коло теоретичних і практичних питань, пов’язаних зі створенням умов для соціального становлення особистості загалом і підготовки соціальних працівників до професійної діяльності зокрема.

5. Система соціально-педагогічної освіти вийшла на якісно новий рівень завдяки фаховій підготовці викладачів соціально-педагогічних дисциплін, що здійснюється в межах освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр” і гарантує фахову компетентність майбутнього спеціаліста соціальної та соціально-педагогічної сфери [6].

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що різні види діяльності соціального педагога потребують від нього певного

набору професійних і особистісних якостей, які свідчать про його професійну компетентність.

Висновки. Теоретико-емпіричний аналіз свідчить про те, що особливу роль у процесі формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів відіграє професійна підготовка особистості, її готовність до виконання своєї професійної діяльності, що передбачає як вирішення вузькоспеціальних питань, так і всебічний розгляд психолого-педагогічних, соціальних проблем, спроможність професійно та ефективно в інноваційному руслі вирішувати стандартні та проблемні ситуації, які виникають у професійній діяльності соціального педагога на основі здобутих знань, умінь і життєвого й соціального досвіду.

Список використаної літератури

1. Браже Т. Г. Потребности личности – в центре системы повышения квалификации педагогических кадров : межвуз. сб. науч. трудов / Т. Г. Браже ; отв. ред. Ю. Н. Кулюткин. – Самара : Сам ГПИ, 1993. – С. 36–46.
2. Вознюк О. Сучасні наукові підходи як методологічні засади компетентного підходу в освіті / О. Вознюк, О. Дубасенюк // Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 11–18.
3. Волкова Н. П. Компетентність у здійсненні професійної комунікації майбутнього соціального педагога / Н. П. Волкова, В. А. Полторак // Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія “Педагогіка і психологія”. – Педагогічні науки. – 2014. – № 2 (8). – С. 31–36.
4. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять / М. С. Головань // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – № 8 (18). – С. 224–234.
5. Елькін М. В. Формування професійної компетентності вчителя / М. В. Елькін. – Харків : Основа, 2013. – С. 18.
6. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. / А. Й. Капська. – Київ : Центр навч. літератури, 2005. – 328 с.
7. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3–10.
8. Кривоконь Н. Підготовка соціальних працівників для системи соціального захисту населення / Н. Кривоконь // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 3, 4. – С. 87–91.
9. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва : Знание, 1996. – 308 с.
10. Нестеров В. В. Педагогическая компетентность : учеб. пособ. / В. Нестеров, А. Белкин. – Екатеринбург : Учебная книга, 2003. – 188 с.
11. Пічкарь О. П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. П. Пічкарь ; Тернопільський держ. пед. ун-т В. Гнатюка. – Тернопіль, 2002. – 213 с.
12. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : К.І.С., 2004. – С. 15–24.
13. Равен Дж. Фрагмент книги “Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация” // Психологический журнал. – 2001. – № 4. – С. 102–106.

14. Сериков В. В. Ориентация на личность как парадигма современного образования / В. В. Сериков. – Москва : Просвещение, 1998. – № 1. – С. 1–5.
15. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. – 4-те вид. виправ. та доп. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 426 с.
16. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Ученик в обновляющейся школе : сб. науч. трудов. – Москва : ИОСО РАО, 2002. – С. 135–157.
17. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека / В. Д. Шадриков. – Москва : Логос, 1996. – 318 с.
18. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования: учебник для вузов / С. Е. Шишов, В. А. Кальнев. – Москва : ИНФРА-М, 2007. – 200 с.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2016.

Казанникова Е. В. Теоретические подходы в формировании профессиональной компетентности будущих социальных педагогов

В статье рассмотрены теоретические подходы к определению понятий “компетентность” и “профессиональная компетентность”; проанализированы теоретические аспекты подготовки будущих социальных педагогов к профессиональной деятельности на основе компетентностного подхода.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, профессиональная подготовка.

Kazannikova O. The Theoretical Approaches to Formation of Professional Competence of Future Social Teachers

The article describes the theoretical approaches of definition of the concepts “competence” and “professional competence”; the theoretical aspects of training of future social teachers in the context of competence approach are analyzed.

The reforms in the Ukrainian educational system, introductions of the Educational European standards on principles of competence approach pull out new requirements to the level of the professional training of skilled personnel's. Social teachers belong to such specialists, and their professional competence will provide innovative development of educational industry, the system of that is in the process of transformation.

In modern conditions a social teacher have not only do his position requirements but also use creative ideas, make unconventional decisions, realize various projects, have an effective ability to decide scientifically-research, organizational and practical tasks.

The actual question for the system of higher pedagogical education is an accumulation of traditions and modern acquisitions of science and practice in relation to an input and change of maintenance of professional preparation of such specialists that would own perfect receptions and technologies of professional activity, as in the conditions of traditional and innovative education that will provide forming of professional competence of social teacher.

On the basis of theoretical-methodological and empiric analysis of achievements in forming of professional competence of future social teachers was concluded, that the problem of the system of their preparation in the aspect of competence approach is actively investigated by modern scientists

The question of organization of studies at higher school on principles of competence approach was studied by different scientists such as: V. Vedenskiy, S. Demchenko, I. Zimnyaa, V. Egorov, G. Elnikova, M. Kokor, O. Pometun, V. Sayuk, V. Slastyonin and other. The essence of competence approach and professional competence of teacher is determined in the works of these scientists. However psychological-pedagogical literature paid not enough attention to describing of essence of professional competence of social pedagogics specialist.

Key words: competence, professional competence, professional training.